

نظرة إلى بنية الفعل في اللغة التركية واللغة الكردية السورانية

(دراسة مقارنة)

نظرة إلى بنية الفعل في اللغة التركية واللغة الكردية السورانية

(دراسة مقارنة)

د. كاروان صلاح الدين شكر

جامعة صلاح الدين-اربيل ، كلية اللغات، قسم اللغة التركية

البريد الإلكتروني Email : karwan.shukur@su.edu.krd

الكلمات المفتاحية: بنية الفعل، الفروق التصنيفية، الأفعال المتعدية المزدوجة، المقارنة في بنية الفعل.

كيفية اقتباس البحث

شكر، كاروان صلاح الدين ، نظرة إلى بنية الفعل في اللغة التركية واللغة الكردية السورانية(دراسة مقارنة)،مجلة مركز بابل للدراسات الانسانية، آب ٢٠٢٦، المجلد: ١٦، العدد: ٨.

هذا البحث من نوع الوصول المفتوح مرخص بموجب رخصة المشاع الإبداعي لحقوق التأليف والنشر (Creative Commons Attribution) تتيح فقط للآخرين تحميل البحث ومشاركته مع الآخرين بشرط نسب العمل الأصلي للمؤلف، ودون القيام بأي تعديل أو استخدامه لأغراض تجارية.

مسجلة في Registered

ROAD

مفهرسة في Indexed

IASJ

An Overview of Verb Voice in Turkish and Sorani Kurdish (Ger. Diathesis, Fr. Voix, Eng. Voice) (A Comparative Study)

Dr. Karwan Salahalddin Shukur

Salahaddin University, College of Languages, Department of Turkish
Language,

Keywords : Verb voice, category differences, ditransitive verbs, comparison in verb voice.

How To Cite This Article

Shukur, Karwan Salahalddin, An Overview of Verb Voice in Turkish and Sorani Kurdish (Ger. Diathesis, Fr. Voix, Eng. Voice) (A Comparative Study), Journal Of Babylon Center For Humanities Studies, August 2026, Volume:16, Issue 8.

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

[This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.](#)

المخلص

الدراسات اللغوية لها اهمية خاصة في الدراسات الحديثة وهي في تزايد مستمر ، سيما وان الدراسات اللغوية في المجالات العلمية المختلفة تزيد من إثراء المعرفة العلمية وتحصل على النتائج الجديدة. ونتجت عن هذه الدراسات طرح نظريات جديدة، مع الحاجة إلى إصلاح لغوي أو بنيوية في بعض اللغات احيانا. وتتسم الدراسات اللغوية المقارنة باهميتها سيما وانها تعتبر من المصادر التي تكشف عن معطيات علمية قيّمة. الا أنّ بعض علماء اللغة عند تحليل لغتهم قد يتخذون لغةً أخرى نموذجاً للدراسة، مما قد يؤدي إلى الإحساس بوجود نواقص أو عدم انسجام بنيوي.

و بالرغم من أنّ اللغة التركية تنتمي الى اسرة لغوية مختلفة مع اللغة الكردية ، الا انها تتشابهان في جوانب عدة من اهمها انهما تعتبران لغتين إصاقيتين (اشتقاقيتين لاصقيتين)،

ولذلك من الممكن اجراء دراسة مقارنة بين اللغتين في جوانب عدة ، من اجل إغناء بعضهما بعضاً من الناحية البنيوية.

تتناول هذا البحث أوجه التشابه والاختلاف والمشاكل التصنيفية التي تتعلق ببنية الفعل في اللغتين. وقد تمّ تصنيف الأفعال في اللغتين وفقاً لعلاقة الفعل بالفاعل والمفعول به إلى قسمين. حيث يتم دراسة الأفعال من حيث علاقتها بالفاعل في القسم الأول، مع بيان أوجه التشابه والاختلاف والفروق التصنيفية بين اللغتين. وفي القسم الثاني، يتم دراسة الأفعال من حيث علاقتها بالمفعول به، ومع التحليل المقارن بالمنهج نفسه. أما في الخاتمة، فقد تم عرض الاستنتاجات والملاحظات التي توصلت إليها الدراسة.

Abstract

Today, linguistic studies are gradually increasing, and research conducted in multiple fields of language adds new knowledge and findings to the scientific community. As a result of these studies, new theories are conducted, and the importance of linguistic reform or structural needs within languages is often brought to the forefront. In particular, comparative studies between languages reveal noteworthy data and findings.

However, in some cases, linguists take another language as a model and estimate or structure their own language according to that language's context. This situation may lead to the perception of missing elements or structural contradictions.

Although Turkish and Kurdish belong to two different language families, they share certain similarities due to their agglutinative structures. Therefore, investigating both languages while comparing is considered important in terms of identifying both similarities and differences.

This study observes the similarities, differences, and categorical issues related to verb voice structures in Turkish and Sorani Kurdish. In both languages, verbs are viewed in two main sections according to the subject-object relationship. In the first segment, verbs are examined separately in terms of their relation to the subject, and similarities, differences, category divisions, and other structural issues between the two languages are acknowledged. In the second segment, verbs are analyzed in terms of their relation to the object, and a comparative examination is conducted following the same method.

In the conclusion segment, the substantial findings and notes obtained from the study are presented in bullet points.

Türkçe ve Sorani Kürtçesinde Fiil Çatısına Bir Bakış.

(Alm. Diathesis, Fr. Voix, Ing. Voice)

(Karşılaştırmalı Çalışma)

Dr. Karwan Salahalddin Shukur, Selahattin Üniversitesi, Diller

Fakültesi, Türk Dili Bölümü,

Anahtar Kelime: Fiil çatısı, kategori farklılığı, çift geçişli fiiller ve Fiil çatısının karşılaştırması.

Özet

Günümüzde dil çalışmaları gittikçe artmaktadır. Dilin farklı farklı alanlarında çalışmalar yapıp bilime yeni bilgiler ve bulgular kazandırılmaktadır. Böylece, yeni teoriler ortaya atılıp çoğu zaman dilde bir reformun şart olduğunu veya bir ihtiyaç konusu olduğu belirlenmiştir. En çok bilgi ve bulgular genellikle diller arasında karşılaştırmalı çalışmalarda ortaya çıkmaktadır. Çoğu zaman dilciler bir başka yanlış; yapı bakımından uygun olmayan dili örnek alıp o dilin yapısına göre kendi dillerini yapılandırmaktadırlar. bu durumda eksik unsurların veya yapı bakımından bir uygunsuzluğun hissedilmesi kaçınılmazdır. Türkçe ve Kürtçe iki ayrı dil ailesine mensup olmalarına rağmen eklemeli bir dil oldukları için birçok açıdan karşılaştırmalı ve birbirlerine katkı sağlayabilecek nitelikte olduklarını düşünmekteyiz. Bu çalışmada iki dil arasında fiil çatısı yapısı ile ilgili iki dil arasındaki benzerlikler, farklılıklar ve katagorize sorunları incelenmiştir. Türkçe ve Kürtçede özne-nesne ilişkisine göre fiiller iki bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde öznesine göre fiiller tek tek ele alınıp iki dil arasında benzerlik, farklılık, kategori ve diğer sorunlar ortaya koyulmuştur. İkinci bölümde ise nesnesine göre fiiller olmak üzere aynı şekilde iki dil arasında karşılaştırmaya yapılmıştır. Sonuç kısmında da çalışmada elde edilen önemli bulgular veya tespitler maddeler halinde bilime sunulmuştur.

Yöntem:

Çalışmamızda nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi veya literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Türkçe ve Kürtçe dillerinde 2000-2025 yılları arasında yayımlanan Fiil çatısı anahtar kelimeleri; etken, edilgen, dönüşlü, işteş, geçişli, geçişsiz, oldurgan, ettirgen fiiller ile ilgili birçok tez, makale ve kitap gibi kaynaklardan tarama yapılmıştır. İstenilen bilgileri not alıp verileri bir dosyada biriktirdik. Daha sonra topladığımız bilgileri analiz edip iki dil arasında karşılaştırma yaptıktan sonra çalışmamızda gerekli olan yerlerde kullandık. Kaynaklardan aldığımız bilgileri içerik analizi metoduyla taradık ve belirli temalar altında katagorize ettik.

1.Giriş:

Türk Dili çok güçlü bir gramer kategorisi sistemine sahip olmasına rağmen, yine de bazı gramer konularının kaynaklarda farklı başlıklar altında incelendiğini görmekteyiz. Bugün fiil çatısı konusunu incelediğimiz zaman; tanımı, özelliği sayısı ve sınıflandırılması, biçimi vb. açısından karmaşık bir hal ile karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Kimi dilbilgisi kitaplarında fiil çatı eklerinin birer fiilden fiil yapma eki başlığı altında yapım eki kategorisinde işlendiğini, kimi dilbilgisi kaynaklarında ise birer çekim eki gibi çatı eki başlığında incelendiğini görmekteyiz. Zeynep Korkmaz fiil çatısını “Fiil kök veya gövdesinin, sözlük anlamında herhangi bir değişikliğe uğramadan fiilden fiil yapan belirli bazı eklerle genişletilerek cümledeki özne ve nesne ile olan bağlantısında uğradığı durum değişikliği; fiilin anlam değişikliği göstermeyen, ancak özne ve nesneye hükmeden şekil değişikliği” (Korkmaz, 2007. s:57) şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanıma göre fiil çatısında kullanılan fiilden fiil yapan eklerin anlam değişikliğine uğramadığı, özne ve nesne ile doğurduğu ilişki sonucunda durum değişikliği ortaya koyduğunu anlamaktayız. Bu tanım yukarıda arz ettiğimiz Türkçenin gramerinde çatı ekinin uğradığı çelişkiyi ortadan hepten kaldırmaya bile sorunu giderecek yönde bir izah olduğunu belirleyebiliriz. Her ne kadar bu çatıdaki bazı ekler anlam değişikliği gösterse de; alış (bir şeye alışmak), uçuş, bildir, canlan vb gibi kelimelerde olduğu gibi genel itibarıyla fonksiyon bakımından özne ve nesne ile olan bağlantısı neticesinde değişiklik arz etmektedir. Biz bu konuyu bu çalışmada Türkçenin dil yapısının zenginliğini öne sürerek bağımsız bir başlık atarak Fiil Çatısı başlığı altında incelemekteyiz. Türkçede çatı, yüklemi isim olan cümlelerde aranmayıp yüklemi eylem(fiil) olan cümlelerde aranmaktadır. Türkçede fiil çatısı, özne ve nesnenin yükleme ilişkisine göre iki bölümde incelenmektedir.

Kürtçede fiil çatısı (diatez), özne ile fiil arasındaki ilişkiyi ve fiilin cümlede nasıl işlediğini belirleyen yapıdır. Türkçedeki etken, edilgen, dönüşlü gibi kavramlara karşılık gelir. Kürtçede fiil çatısı konusu tam bir gramer kategorisi çerçevesinde işlenmemiştir. Kürtçede de dilbilgisi kaynaklarında bu yapı ile ilgili karmaşık bir durumla karşı karşıya olduğumuzu söyleyebilirim. Kürtçede tespit ettiğimiz birçok konuda sıfat-fiil, zarf-fiil, isim-fiil vs... olduğu gibi bu önemli gramer kategorileri için, fiil çatısı dahil sabit bir çerçeve çizilmemiştir. Tabi bir dilci olarak bu konu ile ilgili ciddi çalışmalar yapılması, bu eksiklerin giderilmesi Kürtçenin ifade zenginliğini ortaya koyacak çalışmaların bir an önce yapılması gerektiği kanaatindeyim. Türkçenin dil yapısını güçlü

olmasının sebebi, araştırmacıların Türkçe ile ilgili sürekli yeni alanlarda çalışma yaptıkları özellikle başka dillerle karşılaştırma yaparak dilsel benzerlikler ortaya koyarak dilbilgisi kategorisini yeniden çerçevelendirmeye çalışmışlardır. Bununla beraber eskiden günümüze kadar Türk diline hizmet eden yabancı Türkologların da katkısını azımsamamak çok değerli bulmak ve unutmamak her fırsatta dile getirmenin önemli olduğunun altını çizmeliyim. Çünkü onlar Türkçeyi kendi dilleriyle karşılaştırarak Türkçedeki eksik yönlerin altını doldurarak yenilenmeler ortaya koymuşlardır. Bu yüzdendir ki Yüksek lisans hatta doçentlikte bile Türkiye’de Türk dili akademisyenlerden yüksesk derecede yabancı dil istenmektedir. Bölgemizde de aslında aynı şeyin özellikle Kürt dili araştırmacılarından yüksek derecede yabancı dili istenmesinin şart olduğu düşüncesindeyim. Biz de bu çalışmada Kürt diline de bir katkı olacağını düşünerek Türkçedeki kategori sistemine uyarak Türkçe ve Kürtçede fiil çatısı konusunu incelemekteyiz.

2.Özne-Nesne İlişisine Göre Fiiller İki Ana Başlık Altında İncelenmektedir:

2.1. Öznelerine Göre Fiiller

2.2. Nesnelere Göre Fiiller

2.1. Öznelerine Göre Fiiller:

2.1.1. Etken fiiller

2.1.2. Edilgen fiiller

2.1.3. Dönüslü fiiller

2.1.4. İşteş fiiller

2.1.1. Etken Fiil (Active Voice):

Çatı eki almadan, öznesi belli olan öznesi işi doğrudan yapan fiildir. Kök ve gövde şeklinde karşımıza çıkan geçişli ve geçişsiz tüm fiillerde Özne işi bizzat kendisi yaptığı için bunlara etken fiiller diyoruz. Etken çatıda fiilin geçişli ya da geçişsiz oluşu, özneye olan ilişkisi bakımından belirleyici değildir; çünkü her iki durumda da fiili gerçekleştiren bir özne bulunur. Asıl fark, fiilin nesneye kurduğu ilişkide ortaya çıkar. Geçişli fiiller, anlamlarını tamamlayabilmek için mutlaka bir nesneye ihtiyaç duyar; çünkü bu fiiller bir eylemin bir nesne üzerinde gerçekleştirilmesini ifade eder. Buna karşılık, geçişsiz fiiller kendi başlarına anlamlı olup, herhangi bir nesneye gereksinim duymazlar. Dolayısıyla, etken çatıda öznenin varlığı sabit olmakla beraber, fiilin geçişli ya da geçişsiz oluşu nesneye olan ihtiyaçla ilgilidir ve bu yönüyle anlam ve yapı bakımından önemli bir ayrım oluşturur (Korkmaz, 2022: 500) (Koç, 1997: 97). Hem Türkçede hem de Kürtçede en yaygın kullanılan fiil çatısıdır. Her iki dilde de etken aynıdır iki dil arasında benzerlik gösterir.

Ben yemek yiyorum.

“Mın nan dehom” من نان دمخۆم

Serdar ders çalışıyor.

“Serdar ders dehwênêt” سەردار دەرس دەخوینێت

2.1.2. Edilgen çatı (Passive Voice):

Özne işi yapmaz, işten etkilenir. Bu yapıdaki fiiller etken fiillerden türetilir ve bu türetme işlemi esas olarak -(I)l- / -(U)l- ve -(I)n- / -(U)n- ekleriyle ortaya çıkar. Geçişli veya geçişsiz fiil veya gövdesi ile kurulan bu çatıdaki fiiller ünlüyle ya da /l/ ünsüzüyle bitiyorsa, ses uyumunu korumak amacıyla -n ünsüzü ile yapılır (Korkmaz, 2007:80) . Bu durumların haricindeki fiillerde ise -l - ünsüzüyle edilgen fiiller oluşturulmaktadır. Örneğin, “girmek” fiilinden “girilmek”, “sevmek” fiilinden “sevilmek” biçiminde edilgen fiiller türetilirken; “oynamak” gibi ünlüyle biten fiil köklerine “oynanmak” şeklinde -n eki ile edilgen çatılı fiil yapılmaktadır. Bu durum, dildeki ses yapısıyla şekil yapısının uyum içinde olduğunu göstergesidir. Edilgen çatının asıl eki -l’dir. Ergin -n ekinin bir dönüşlülük eki olduğunu, dönüşlü fiil yapısından alındığını, edilgen çatı ekine dönüştürüldüğünü belirtmektedir (Ergin, 2007: 204). Ayrıca, edilgen çatılı cümlelerde özne genellikle gizli, kimi zaman sözde özneye ya da örtülü özneye dönüşebilir. Örneğin “kapı çalındı” cümlesinde işi yapan belli olmayıp, özne belirsiz olup eylem kapı üzerinde gerçekleşmektedir. Bu yüzden edilgen çatı Türkçede hem şekil hem de fonksiyon bakımından önemli bir dil unsurudur. Edilgen çatı, etken formdan biçimbilimsel yönde oluşturulup, fiilin anlamını köklü şekilde değiştirmektedir.

Kürtçede edilgen çatı Sorani ve Kurmanci lehçelerinde farklı yapılarla ortaya çıkmaktadır. Tabi Kürt dilbilimciler biraz da sözdizimsel çerçevede olaya yaklaşıp sorani lehçesinde etken fiilli cümleleri şu şekilde edilgen fiilli cümleye çevirmektedir; edilgen çatılı cümlelerde, özne ve şahıs ekleri çıkarılmaktadır. Nesne işlevini kaybetmeyip öznenin yerine geçmektedir. Fiil köküne ڤا ve ڤی eki eklenmektedir. Cümle geçmiş zamanlı bir cümle ise ڤا (eki , gelecek zamanlı cümlelerde ise ڤی ile cümleler edilgen çatıya dönüşür.

Kürtçede edilgen çatı, Türkçedeki form gibi geçişli veya geçişsiz fiillerle kurulmayıp, Kürtçede birçok dilde olduğu gibi sadece geçişsiz fiillerle etken çatılı cümleler edilgen çatılı cümleye çevirilir(Muhamed Emin, 2025: 119). Böylece iki dil arasında bir ayırt edici farklılık ortaya çıkmış olmaktadır.

Örnek:

Etken çatılı cümle: ئێمه ئازاد ئهناسین Biz Azadı tanıyoruz

Edilgen çatılı cümle: ئازاد ئهناسریت Azad tanılıyor
Kurmanci Kürtçesine bakacak olursak edilgen çatılı cümlelerde farklı bir sistemin kullanıldığını görürüz. Özne yok olup nesne öznenin yerine geçmekteydir. Kurmanci Kürtçesinin Sorani Kürtçesinden farkı fiilin master hali almasıdır. Ayrıca, “hatın” هاتن gelmek yardımcı fiil master şekilli fiilin önünde yer alarak Sorani Kürtçesinden farklı bir form ortaya koymaktadır (Ömer, 2009: 173).

Etken çatılı cümle: ته کاوه و دارا دیتن Sen Kawa ve Darayı gördün.

Edilgen çatılı cümle: کاوه و دارا هاتنه دیتن Kawa ve Dara görüldü

2.1.3. İşteş Fiiller (Reciprocal Verbs):

İki ya da daha fazla öznenin karşılıklı, oluş ya da ortaklaşma ifade eden fiiller yapmaktadır. Bu çatıdaki fiiller –ş eki ile yapılmaktadır. Ergin konuyla ilgili “ortaklaşma ifade eden fiiller; müsterek yapılan, ortaklaşa yapılan, birden fazla eylemin fail tarafından yapılan fiillerdir. Bir oluş ifade eden fiiller ise dönüşlü fiillerle bazı pasif fiillere benzer şekilde bir kendi kendine olma bildirirler” şeklinde izah yapmıştır. İşteş fiiller genel olarak geçişsiz fiillerdir. Ancak ender olarak geçişli biçimleri de vardır: paylaş, bölüş ...vs gibi. İşteşlik ekinin bir özelliği de sadece fiil köklerinden ve isimden türetilmiş fiil gövdelerinden fiil türetmesidir. “-ş-” eki, sadece fiil köklerinden veya fiilden türetilmiş kelimelerden yeni fiiller oluşturabilir. Genellikle başka fiil yapma eklerinden sonra gelmez. Ancak bazen, çok ender olarak “-n-”, “-t-” ve “-l-” eklerinden sonra kullanıldığı örnekler vardır: tut-ul-uş-, soy-ul-uş- gibi. Eski Türkçede “-l-” ekinden sonra geldiği örnekler de görülür: çık-ıl-ış-, dök-ül-üş- gibi. Bugün de dağ-ıl-ış-, dök-ül-üş-, gör-ül-üş- gibi örnekleri vardır. Ancak “-l-” ekinden sonra “-n-” ve özellikle ettirgenlik bildiren “-t-” ekini almış fiillerin çoğuna bu ek getirilmez (Ergin, 2007: 208).

Kürtçede işteş çatı veya işteşlik eki gibi form veya çatı ek yoktur. Kürtçede çatı eki veya fiil çatısı dilin farklı alanlarında yorumlandığı için konu dağınık bir şekilde işlenip farklı bölümlerde araştırılmıştır. Türkçe tamamen eklemeli bir dil olduğu için konular toparlanıp en azından ekler sayesinde konuları bir arada daha muntazam bir şekilde kategorize imkanı bulunmuştur. Kürtçede işteş fiili yoktur. Bir başka deyişle bu fiili oluşturan bir ek mevcut değildir. Kürtçede bu formdaki işteş anlamı veren ifadeler “yekdi” یهکدی kelimesinin kullanılmasıyla oluşturulur. Bu kullanıştaki ifade “birbirini veya birbirlerine” anlamı verir. Yapı şu şekilde:

Özne + yekdi + fiil

Yekdi her zaman karşılıklılık (reciprocity) anlamı yükler. Fiil ister geçişli ister geçişsiz olsun fark etmez. Özne sayısı birden fazla olması gerekir.

مندالان يارممتي يكدى دا “Mndalan yarmeti yedi da” çocuklar birbirleriyle yardımlaştılar

يكديان ديت “yediyan dit” birbirleriyle görüştüler

2.1.4. Dönüşlü Fiiller (Reflexive Pronouns):

öznenin yaptığı işin yine özneye sonuçlandığı, yani öznenin hem işi yapan (etken) hem de işten etkilenen (edilgen) olduğu fiil türleridir. Bu çatıda yüklem genellikle geçişsizdir yani nesne istemeyen yüklemdir. Nadiren “Bavulu yükledim” gibi örneklerde geçişli yüklem olma ihtimali de yok değildir (Banguoğlu, 1990: 47). Bu tür fiiller, esas itibarıyla Türkçede "-n" veya "-l" ekleri ile yapılmaktadır. Bu ekler edilgen çatıda kullanılmaktadır. Yalnız edilgen çatıda asıl edilgenlik eki –Il/-Ul ekidir. Asıl dönüşlülük eki ise –n ekidir (Ergin, 2007: 203). Aslında bu ekin edilgen çatıda kullanılması başı başına bir tartışmaya mahal vermektedir. Çünkü biçim olarak edilgen fiillerle karıştırılma olasılığı yüksektir. Ancak aralarındaki temel fark şudur: Dönüşlü fiillerde özne, hem eylemi gerçekleştiren hem de eylemin sonucundan etkilenen konumdadır; edilgen fiillerde ise özne yalnızca eylemin etkisini alan taraftır.

Dönüşlü fiil örnekleri:

•Ahmet giyindi. (Ahmet, giyinme eylemini kendi gerçekleştirmiştir.)

•Çocuk yıkandı. (Çocuk, yıkanma eylemini kendi yapmıştır.)

Edilgen fiil örnekleri:

•Ahmet giydirildi. (Giyinme eylemini Ahmet değil, başka biri gerçekleştirmiştir.)

•Çocuk yıkandı. (Bu bağlamda çocuğu yıkayan başka biridir; fiil edilgen anlam taşır.)

Bu konuyla ilgili bir önemli hususun altını çizmekte yarar var, cümlelerin bağlamı dikkate alınmazsa dönüşlü ve edilgen fiiller karıştırılabilir. Bu nedenle, eylemi kimin gerçekleştirdiğine özellikle dikkat edilmelidir.

Türkiye Türkçesinde ‘kendi’ dönüşlülük zamiri vasıtasıyla geçişsiz dönüşlü fiiller, anlam kaybına yol açmadan geçişli fiile dönüşebilmektedir (Eker, 2015: 287). Hint-Avrupa dillerinde ise çoğunlukla kişi zamirleriyle çekimlenen fiiller (zamirli fiiller) kullanılarak anlatılır. Örneğin, Türkçede yıka- fiilinin dönüşlüsü yıkan-biçimindedir. Almancada “yıkamak” waschen, “yıkanmak” ise sich waschen olarak ifade edilir. Fransızcada “yıkamak” laver, “yıkanmak” ise se laver biçimindedir. Fransızca, Almanca, Yunanca ve Latince gibi dillerde dönüşlülük yalnızca üçüncü kişide kesinleşir. İngilizcede ise kişi

ve sayıya göre değişen dönüşlülük zamirleri (myself, yourself, himself vb.) kullanılır.

Fransızcada *Je me lave* ifadesi “yıkıyorum” anlamına gelirken, *Je me lave une chemise* “gömlek yıkıyorum” anlamında da kullanılabilir. İngilizcede “yıkıyorum” demek için *I am washing myself* denir. Rusça gibi bazı dillerde ise tüm kişi ve sayılar için aynı ek veya aynı dönüşlülük zamiri geçerlidir (Aksan, 1998: 104-105).

Kürtçe de Hint Avrupa dilene mensup olduğu için yukarıda belirttiğimiz dillerdeki gibi şahıs zamiri yoluyla dönüşlü fiillerin yapıldığı örnekler yok değildir.

ههتا دی به تو دههستریمهوه

gittikçe sana bağlanıyorum

ههلبهته هوکاریکی ههیه
boşuna sevilmiyorum elbete bir sebebi vardır.

Ayrıca, Kürtçede cümledeki eylemin özne tarafından bilhassa yapıldığını belirten ve eylemin kaynağını vurgulamak için kullanılan “kendi” dönüşlülük zamiri ile de dönüşlü fiiller meydana gelebilmektedir.

خۆم دهشۆم
خۆم دهگۆرم

yıkıyorum
giyiniyorum

2.2. Nesnelere Göre Fiil Çatısı:

2.2.1. Geçişli Fiiller (Transitive Verb):

Cümlede bir varlığı etkileyen bir başka deyişle nesneyi etkisi altına alan, nesne almadan anlam kazanamayan kılış bildiren fiillere geçişli fiil denir: yap- (ödevi yapmak), sev- (diziyi sevmek), uzat- (elini uzatmak) katmak- (tuz katmak) vb. Nesne, cümlelerin zorunlu unsuru olup cümlede doğrudan yükleme ilişkili olan unsurdur. Nesnenin, cümlelerin ana ögesi ile birebir temasta olması aslında nesne konusunun detaylı bir şekilde incelenmesinin şart olduğu kanaatindeyim. Cümlede nesnelerin bulunup bulunmadığını öğrenmeden cümlede kullanılan fiilin geçişli olup olmadığını belirlemek mümkün değildir. Tabi nesneler belirtili veya belirtisiz olmak üzere ikiye ayrılır. Belirtili nesne yükleme hali eki alırken belirtisiz nesne yalın şekliyle cümlede bulunur. Tabi nesnenin ek alması ile ilgili yeni görüşler meydana gelmektedir. Jale Öztürk nesnelerin yalnız yükleme (akuzatif) ekiyle sınırlamanın doğru olmadığı düşüncesiyle yeni bir modern dilbilimi yaklaşımı ortaya koymaktadır.

Ona göre geçişli fiillerin nesneleri yükleme (akuzatif) eki unsurlarla birlikte fiilin özelliğine göre yönelme (datif) eki alan unsurlar da yer tamlayıcısı değil nesne sayılabilen unsurlar şeklinde değerlendirilebilir (Öztürk, 2008). Bu çerçevede doğrultusunda fiillerin nesne alma niteliğine göre geçişli veya çift geçişli fiiller şeklinde modern bir yaklaşımla yeni bir sınıflandırma elde edilebilir. Yani, bazı fiiller yönelmeli öğeyi zorunlu olarak ister ve o öğe, cümlede anlamında işin nesnesi konumundadır.

Örnek:

“Ali Ayşe’ye kitabı verdi.”

Burada: “kitabı” → yükleme hâli ekiyle (-ı) → birinci nesne

“Ayşe’ye” → yönelme hâli ekiyle (-e) → ikinci nesne

Bu nedenle fiil iki nesne alır → çift geçişli fiil.

Yeni görüşlü dilbilimcilere göre burada “Ayşe’ye” artık yer tamlayıcısı değil, fiilin doğrudan etkilediği ikinci nesnedir.

Kürtçede geçişli fiiller, Türkçede olduğu gibi nesneyi etkisi altına alan anlamı tamamlamak üzere her zaman nesneye ihtiyaç duyan fiillerdir. Başka bir deyişle eylem özneye başlar daha sonra nesnenin üzerine geçecektir. Yalnızca özne ile anlamı tamamlanamaz. Özne nesne üzerinden bir eylem gerçekleştirmektedir.

Hemin mektubu okudu. ههمن نامه‌که‌ی خویندوه

oğlanlar ağacı kesiyorlar. کوڕه‌کان داره‌که ده‌برن

Kürtçede fiilin zamanı ve geçişli olup olmaması, kullanılacak şahıs ekinin türünü belirler. Kürtçede 3 tip şahıs eki vardır.

راناوی لکاو			جودا	کەس	ژماره
٣	٢	١			
m م	m م	m م	ben من	١	تاک
yt یت	yt یت	t ت	sen تۆ	٢	
at/yt ات/یت	-	y ی	o ئه‌و	٣	
yn ین	yn ین	man مان	biz ئێمه‌	١	کو
n ن	n ن	tan تان	siz ئێوه‌	٢	
n ن	n ن	yan یان	onlar ئه‌وان	٣	

Ünlü Kürt dil bilmci Wirya Ömer Emin yukarıdaki tabloya göre dilbilgisi kurallarını sistematize ederek şahıs eklerinin seçiminde şu hiyerarşiyi takip eder:

- Geçmiş Zaman (رابردوو):
- Geçişli (تێپهر): Fiil, 1. Tip şahıs eki grubundan ek alır.
- Geçişsiz (تێنه‌پهر): Fiil, 2. Tip şahıs eki grubundan ek alır.

■ Gelecek/Şimdiki Zaman (داهاتوو): fiilin geçişli veya geçişsiz olmasına bakılmaksızın 3. Tip şahıs eki grubundan ek alır. (Ömer Emin, 2009: 92)

Kısacası bu tabloya göre Kürtçede bir eylemi kimin yaptığını (özne) ve eylemden kimin etkilendiğini (nesne) belirten eklerin rastgele olmadığını; fiilin türüne ve zamanına bağlı katı bir matematiksel sisteme dayandığını öğrenmekteyiz.

Kürtçede geçişli fiiller kuvvetlendirme ve etki açısından ikiye ayrılmaktadır:

1. Bir nesne isteyen fiiller:

Bu fiillerin anlamı tek bir nesne ile tamlanmaktadır.

گورگ مهر دهخوات kurt koyun yer

2. Birden fazla nesne isteyen fiiller:

پارمت دهدهمی sana para veririm (Hacı Marif, 2014:52)

Kürtçede birden fazla nesne isteyen fiiller kısmı aslında karşılaştırma çalışmalarının ne kadar fayda sağladığını ve çalışmamıza değer kazandırdığı geçemeyeceğim. Yukarıda Türkçede Jale öztürkün çift geçişli fiiller görüşünü Kürtçenin birden fazla nesne isteyen geçişli fiiller konu başlığı desteklediğini görmekteyiz. Kürtçe anlama dayanarak geçişli fiillerin nesne ile ilişkisini ortaya koyduğu için çok net bir şekilde Türkçedeki bazı yer tamlayıcısı nesne olarak sayılabileceği görüşü güçlendiğini görmekteyiz. özellikle Kürtçedeki örneği Türkçeye çevirdiğimiz zaman açık bir şekilde yönelme hali aldığı halde bahsi geçen unsurun cümlede nesne olarak yer aldığını görmekteyiz.

Kürtçenin en karakteristik özelliği gibi görünen geçmiş zamanın geçişli fiili ile adlandırılan bir yapının da var olduğunu ve üzerinde durulmasında yarar olduğunu düşünmekteyiz. Türkçeden bu farklı özelliği taşıyan Kürtçede geçişli fiiller, özne eylemin nesnesi gibi görünecektir. Nesne eylemin öznesi olacaktır. Kürtçenin geçmiş zamanında özne gizli özne, şahıs eki ile karşılanırken nesne, mustekil bir şekilde cümlede yerini almaktadır. Şimdiki zamanda ise durum farklı bir şekilde görülmektedir aşağıdaki örnekler farklılığı daha net göz önüne koyacaktır.

کتیبهکم خویندهوه

geçmiş zaman: Kitabı okudum

من کتیب دهخوینم

şimdiki zaman: Ben kitap okuyorum

2.2.2. Geçişsiz Fiiller (Intransitive Verbs):

Bu çatıda fiil nesne almamaktadır. Başka bir deyişle işten etkilenen bir varlık olmamaksızın; fiil sadece öznenin içindeki durumu bildirmektedir. Fiilin önüne “onu” sözcüğünü getirdiğimiz zaman anlamlı bir bütün oluşmuyorsa o fiil geçişsizdir. Ya da “ne?”, “neyi?” veya “kimi?” soruları

fiile sorulduğunda sorular cevapsız kalıyorsa bu fiillerin nesne almadığını göstermektedir.

Onu gülmek geçişsiz fiil

Onu yazmak geçişli fiil

Kürtçede de geçişsiz fiiller Türkçede olduğu gibi genel itibariyle nesne almayan, eylemin enerjisinin ve etkisinin doğrudan özne üzerinde yoğunlaştığı, sözkonusu etkinin bir başka nesneye veya varlığa geçmediği fiillerdir. Eylemin yarattığı değişim veya durum, dışsal bir unsura sirayet etmemekte; fail kendi bünyesinde mahvuz kalmaktadır (Hoşnaw,2012:98).

Rızgar royişt.

Rızgar Gitti

2.2.3. Oldurgan Çatılı Fiiller (Factitive):

Fiilin özünde veya kökünde geçişsizlik varsa ve bu fiiller morfolojik dönüşüm geçirerek; fiilin köküne “-r, -t, tır” ekleri getirilerek geçişli nesne alabilir duruma getirilebiliyorsa bu fiiller oldurgan çatılı fiillerdir. Sintatik çerçeveden bir analiz yapacak olursak, daha önce nesne alamayan fiil, artık bir nesneyi etkileyebilir duruma gelmektedir. Bir başka deyişle geçişsiz fiiller eylemi özneye sınırlar; oldurgan fiiller ise bu sınırlı eylemi dışsal bir nesneye yöneltecek biçimde şekilsel olarak genişletmektedir.

Örnek:

Onu uyutmak

Onu susturmak

Kürtçede de bazı geçişsiz fiillerin, eş anlamlı bir geçişli fiil karşılığı olduğu halde –andn (اندن) eki vasıtasıyla Türkçede de olduğu gibi geçişli fiile dönüşmesi mümkündür.

Geçişsiz

Geçişli

Ölmek (كهوتن، خستن)

öldürmek (كهواندن)

Gitmek (چون، بردن)

gidermek (چواندن)

Kürtçede bu konu geçişli fiil kategorisinde ele alınmaktadır. Tabi –andn (اندن) eki Kürtçede tartışmalı birçok yapılar oluşturmaktadır. Örneğin, yukarıda belirttiğimiz geçişsiz fiilleri geçişli fiile dönüştürme işlevine karşılık geçişli fiilleri de geçişsiz yapma işlevine sahip bir ektir. Bu durum doğa tabiat sesleri fiillerde görülmektedir (Hoşnaw,2012:98).

قیژه+اندن= قیژاندن

گرمه+اندن= گرماندن

زیره+اندن= زیراندن

2.2.4. Ettirgen Çatılı Fiiller (Causative):

Ettirgen çatılı fiiller, oldurgan çatılı fiillerden farklılaşarak fiilin kökü veya özü geçişli bir fiildir. Bu fiillere “-r, -t, tır” ekleri getirilerek

oluşturulmaktadır. Bu morfolojik dönüşüm sonucunda ikinci bir nesne alabilir duruma gelir veya nesne üzerindeki etki pekişir. Bahsi geçen yapıdaki fiillerde eylem bizzat özne tarafından yapılmaz; özne, eylemi bir başkasına yaptırır. Böylece yapısal dönüşüm vasıtasıyla bu ettirgen fiillerin geçişlilik derecesi katlanmış olmaktadır.

Örnek:

Öğretmen şiiri öğrenciye okuttu.

Kürtçede oldurgan çatıda kullanılan –andn (-اندن) eki Ettirgen çatıda da kullanılmaktadır. Yalnız yukarıda da ilettiğimiz gibi Kürtçede bu yapılar için ayrı bir kategori oluşturulmamıştır. Bu yapıda –andn (-اندن) eki yabancı kökenli geçişli fiilleri Kürtçeleştirip bir geçişli fiil türetmektedir (Hoşnaw,2012:98).

“Benzetmek” = شوبهاندن + اندن = شوبهاندن

“yaratmak” = خلق + اندن = خولقاندن

Sonuç

Çalışmada yapılan analizler neticesinde, aşağıda maddeler halinde iki dil arasında fiil çatısı nasıl eşelendiği ile ilgili hangi bulgulara ulaşıldığı belirtilmiştir.

- İki dilin dil yapılarında ara ara kategorileştirme sıkıntısının olduğunu tespit edilmiştir. Ancak Kürtçede bu sorun Türkçeye nazaran daha belirli bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Kürt dilbilimciler fiil çatısı konusunu, ayrı ayrı kategorilerde işlemektedir. Ayrıca bazı çatıların başka bir çatı bünyesinde kısa bir şekilde not düşülmektedir.

- Türkçede fiil çatısı konusu temel olarak şekilbilgisi çerçevesinde incelenmektedir. Yalnız fonksiyonu gereği sözdimi üzerinde doğrudan belirleyici rol üstlenmektedir. Kürt dilbilimciler fiil çatısı konusunu Türkçeye nazaran daha fazla sözdizimsel bir yaklaşımla konuyu ele almaktadır. Kürtçede biçim bilimi fiil çatısı üzerinde pasif bir role sahiptir. Bu farklılığın sebebi de Türkçenin eklemeli dil özelliği Türk dili yapısı üzerinde Kürtçeye nazaran daha etkili role sahip olmasıdır.

- Kürtçede edilgen çatı, Türkçedeki yapıya benzer geçişli veya geçişsiz fiillerle oluşturulmaktadır. Kürtçede sadece geçişsiz fiillerle etken çatılı cümleler edilgen çatılı cümleye çevirilir.

- Sorani lehçesinde etken fiilli cümleler şu şekilde edilgen fiilli cümleye dönüştürülmektedir; edilgen çatılı cümlelerde, özne ve şahıs ekleri çıkarılıp nesne işlevini kaybetmemektedir. Nesne öznenin yerine geçmektedir. Fiil köküne ڤا ve ڤی eki eklenip cümle geçmiş zamanlı bir cümle ise ڤا (eki , gelecek zamanlı cümlelerde ise ڤی ile cümleler edilgen çatıya dönüşmektedir. Sorani Lehçesi, bu karakteristik özelliği ile Kurmanci lehçesinden farklı düşmektedir.

- Kürtçede işteş çatısı yoktur bu formda bir kategori bulunmamaktadır. Kürtçede bu yapıya benzer bir form mevcuttur. Kürtçede birbirine veya birbirlerine anlamında olan ve her zaman karşılılık (reciprocity) anlamı yükleyen يهكدي “yekdi”kelimesini kullanarak işteş çatısı oluşturulabilmektedir.
- Türkçede dönüşlü fiil ek yardımı ile çatı oluşturmaktadır. Ancak kürtçede diğer Hint Avrupa dillerinde olduğu gibi dönüşlü çatı şahıs zamirleri ile yapılmaktadır.
- Geçişli fiillerde Kürtçede bir eylemi kimin yaptığını (özne) ve eylemden kimin etkilendiğini (nesne) belirten belirli eklerin mevcut olduğunu tespit ettik. Ayrıca, fiilin türüne ve zamanına bağlı kalarak katı bir matematiksel sistemin mevcut olduğu bulgusuna erişilmektedir.
- Kürtçede birden fazla nesne isteyen fiillerin olması aslında bu cümleleri Türkçeye çevirdiğimiz zaman cümlede Türkçedeki yer tamlayıcısı formunda görünen ancak nesne görevinde bulunan unsurların çift geçişli fiillerin olduğunu kanıtlamaktadır.
- Oldurgan çatı, Kürtçe ve Türkçede belirli ekler vasıtasıyla geçişsiz fiiller geçişli yapılmaktadır. Yalnız Kürtçede bu konu geçişli fiil katagorisinde ele alınmaktadır. Ayrıca Kürtçede –andn (-اندن) eki vasıtasıyla geçişsiz fiillerin geçişli fiile dönüşümüne karşılık belirli durumlarda geçişli fiilleri de geçişsiz fiile dönüştürme tamayulu olduğunu tespit edilmiştir.
- Türkçe ve Kürtçe dilinde ettirgen çatıda, oldurgan çatıdaki eklerin aynısı kullanılarak geçişli fiilleri bir daha geçişli veya geçişlilik derecesini artırma özelliğiyle ortaklaşır. Kürtçede –andn (-اندن) ekiyle oluşturulan çatı, yabancı kökenli geçişli fiilleri Kürtçeleştirip bir Kürtçe geçişli fiil üretmekle Türkçeye farklılaşmaktadır.

KAYNAKÇA:

- Aksan, D. (1998) Her Yönüyle Dil. Ankara: TDK Yayınları.
- Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları
- Ergin, M. (2007). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Byarak Yayın Evi
- Eker, S. (2015). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Hacı marıf, A. (2014). *Kürtçe dilbilgis-Şekilbilgisi*. Erbil: Rojhelat yayınları
- Hoşnaw, N. (2012). *Sözdizimi*. Erbil: Rojhalat Yayınları
- Koç, N. (1997). *Yeni Dilbilgisi*. İstanbul: İnkılap Kitap Evi.
- Korkmaz, Z. (2022). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları
- Muhamed Emin, B. (2025). *Kürtçe ve Türkçede Fill Çatısı*. Yüksek listans tezi, Salahaddin University-Erbil.

Öztürk, J. (2008). *Türkçede çift geçişli fiiller*. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, 8(1), pp. 163–170, İzmir.

Ömer Emin, W. (2009). *Dilbilimine yeni bakış*. Erbil: Aras yayınları

